

temi u SSSR-u i Jugoslaviji,¹ a prešutjeli su i posebne radove o Vladimiru Čopiću,² Danili Srdiću,³ Emilu Čopu⁴ i Vilku Marionu,⁵ internacionalnom odred Džangildina u kojem su bili vojnici rukovodiocima V. Šprajcer i F. Kumbatović, a koji je po Lenjinovu nalogu prešao u građanskom ratu golemi put od Moskve do Kazahskih stepa udaljenih preko 3000 km.⁶ O svemu tome urednici šute, ali oni nisu zaboravili da navedu svoje radove o tom predmetu; prilozi V. V. Zelenjina, N. Popovića i M. M. Sumarekove nisu izostavljeni.

Zbornik je na kraju snabdjeven kazalom imena, bez kojeg bi ovakav zbornik građe bio svakako nepotpun. Ali i ovdje nije princip jasan. Zašto su neke biografije sudionika Oktobra dovedene do današnjeg dana, npr. Vladimira Čopića, Pavla Gregorića, Josipa Broza Tita (nije razumljivo zašto je on naveden pod pseudonimom koji u to vrijeme nije imao), dok je pretežna većina biografija dovedena do 1921.

Zbornik građe nije lišen i nekih faktičkih pogrešaka koje se uglavnom nalaze u Bilješkama uz tekst.

Uza sve kritičke primjedbe, ovaj zbornik građe pruža cjelovitu sliku i dobro će kao izvor poslužiti historičarima koji se bave temom o Jugoslavenima u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji.

Ivan Očak

LUCIANO TOSI, LA PROPAGANDA ITALIANA ALL'ESTERO NELLA PRIMA GUERRA MONDIALE. RIVENDICAZIONI TERRITORIALI E POLITICA DELLE NAZIONALITÀ. ED. DEL BIANCO, Udine 1977, 156.

Knjiga mladog talijanskog povjesničara Luciana Tosija jedna je od rjeđih studija posvećena organizaciji i ulozi talijanske propagande u inozemstvu u prvom svjetskom ratu. Ona zaslužuje pozornost već zato što obrađuje jednu manje tretiranu temu, naime propagandu koja je u prvom svjetskom ratu bila prvi put posebno organizirana i sistematski vođena, a utjecala je na raspoloženje širokih masa, ali za nas je zanimljiva i zato što osvjetljava organizaciju, metode i ciljeve talijanske propagande s kojom se suočavala propaganda za oslobođenje i ujedinjenje koju je naročito intenzivno vodio Jugoslavenski odbor.

Prema autoru, talijanska vlada se u periodu neutralnosti a i nakon ulaska u rat 1915. malo brinula za raspoloženje javnog mišljenja u zemlji i inozemstvu, pa nije ni smatrala potrebnim organizirati propagandu. Ministar vanjskih poslova S. Sonnino se zadovoljio objavljivanjem »Zelene knjige«, a njegovo ministarstvo nije održavalo kontakte sa štampom kako bi utjecalo na njeno pisanje, tako da javnosti nisu bili objašnjeni ni motivi talijanske intervencije a niti ciljevi za kojima Ita-

¹ I. D. Očak, Jugoslavjanski internacionalisty v borbe za pobjedu sovjetskoj vlasti v Rusii. Izdatelstvo Moskovskogo univerziteta, Moskva, 1966.

² M. Uradin, Prilog za biografiju Vladimira Čopića. (U povodu 25. godišnjice smrti 1939—1964), Senjski zbornik I, 1965; Ivan Očak, Jugoslavenski internacionalist Vladimir Čopić u Rusiji 1915—1918, Senjski zbornik V, 1971—73.

³ I. D. Očak, Danilo Serdić-krasnyj komandir. Izdatelstvo političeskoj literatury, Moskva, 1964.

⁴ Ivan Očak, Učesnik borbe za sovjetsku vlast Emil Čop, Senjski zbornik, V, 1971—73.

⁵ Ivan Očak, Jaskanac Vilko Marion komandant crvene divizije, Kaj 7, 1975.

⁶ I. D. Očak, i A. Takenov, Internacionalnyj otrjad, Alma-Ata 1974. Vidi također bibliografiju u prilogu knjige: Ivan Očak, U borbi za ideje Oktobra. Jugoslavenski povratnici iz Sovjetske Rusije 1918—1921. Zagreb 1976, str. 379—390.

lija ide u ratu. Ne začuđuje, dakle, što javno mišljenje nije s povjerenjem pratilo talijansku politiku, tim više što je Italija navijestila rat samo Austro-Ugarskoj, a ne i Njemačkoj. Nepovjerenje prema Italiji izazivala je, prema autoru, i propaganda koju su u savezničkim i neutralnim zemljama razvijali jugoslavenski emigranti, odnosno Jugoslavenski odbor, koji su isticali kako Italija ide za ostvarenjem jednog imperijalističkog programa na štetu Južnih Slavena. Budući da, povrh toga, nije bilo ni vijesti o operacijama talijanske vojske, nije se ni ratni napor Italije cijenio kako treba. Italija je bila izolirana, a Sonnino nije ništa poduzeo da se to popravi. Za loš glas Italije optuživao je neprijateljsku i jugoslavensku propagandu.

Uostalom, objašnjava autor, Italija nije imala ni pogodne organe koji bi tu propagandu mogli uspješno suzbijati. Postojao je »Ured za štampu« u Ministarstvu vanjskih poslova koji se ograničavao na kompilaciju pisanja domaće i strane štampe, Vrhovna komanda je objavljivala »ratni bilten« i suzbijala jugoslavensku propagandu preko svog »Ureda za informacije«, no suzbijala ju je klevetama da su jugoslavenski emigranti plaćeni agenti Austro-Ugarske i Njemačke. Ipak, u početku 1916. Vrhovna komanda je organizirala »Ured za štampu« koji je vodio književnik U. Ojetti. On je organizirao i propagandu u inozemstvu, uglavnom širenjem »ratnih biltena« preko savezničkih agencija i plasiranjem propagandnih članaka u stranoj štampi, ali je bio bez iskustva i, kao što je sam priznao, sva je ta propaganda bila »infantilna«.

Intervencionistička štampa u Italiji kritizirala je vladu zbog njene nezainteresiranosti za propagandu i upozoravala na uspjehe koje na štetu Italije postizava jugoslavenska propaganda. No, kao što autor objašnjava, ni talijanski novinari nisu znali u čemu bi se imala propaganda sastojati i identificirali su propagandu i informacije. Ipak, kritike štampe i propaganda predstavnika potlačenih naroda Austro-Ugarske, naročito Jugoslavena, utjecala je na vladu da se više zainteresira za propagandu. Na to su utjecali i iredentisti i nacionalisti koji su uspjeli da se u lipnju 1916. osnuje »Središnji odbor propagande za Jadran« pod predsjedništvom Sonnino-va nećaka G. di Cesaro, te da se u Francuskoj povjeri propaganda odboru »Italia Irredenta« i »Odboru za Jadran« koji se imao smatrati »talijanskom organizacijom protivnom Jugoslavenskom odboru«. Sonnino je svesrdno pomagao njihovu propagandu i njihove su se publikacije prenosile diplomatskom poštom u inozemstvo i ondje širile preko diplomatskih predstavništava. U Parizu je bio osnovan i »Institut za talijansku kulturu« na čelu s profesorom P. Savy Lopezom, koji je također bio zadužen propagandom, uglavnom među kulturnim radnicima.

Pored te izrazito nacionalističke propagande razvijala se u inostranstvu i propaganda talijanskih demokratskih krugova, na čelu s prvakom socijalreformista L. Bissolattijem i profesorom G. Salveminijem, koja se zalagala za usvajanje »politike narodnosti« i sporazuma s Jugoslavenima na temelju »jadranskog kompromisa«. Za demokratsku propagandu zalagao se i tršćanski iredentist E. Schott Desico koji je nakon posjeta Švicarskoj u svibnju 1916, gdje je razgovarao i s nekim srpskim i hrvatskim političarima, došao do zaključka da se tvrdnje talijanske štampe o tome kako su jugoslavenski emigranti agenti Austro-Ugarske netočne i da je negativan stav Jugoslavena prema Italiji posljedica ekstremne propagande talijanskih nacionalista i iredentista. Predlagao je, dakle, da se izmijeni ton talijanske propagande i da se u Švicarskoj osnuje ured za propagandu.

Nakon pada vlade A. Salandre u lipnju 1916. vlada P. Bosellija, u kojoj je Sonnino ostao na čelu vanjske politike, pokazivala je više smisla za propagandu, ali njena orijentacija je ostala ista i još je više zaoštrila protujugoslavensku kampanju. Novi predsjednik vlade je povjerio propagandu u inozemstvu iredentističkom društvu »Dante Alighieri«, ali budući da potrebna sredstva nisu bila osigurana, uprava društva je odbila da se primi te aktivnosti, tako da je Italija potkraj 1916. bila jedina od velikih sila koja nije imala posebne organizacije za propagandu u inozemstvu.

A upravo u to vrijeme, nakon pobjede Centralnih sila u Rumunjskoj, njemačka vlada izlazi s prijedlogom za pregovore o miru, koji je bio očit ratni manevar, ali je ipak utjecao na širenje težnje za što skorijim mirom na bazi kompromisa (bije li mir), što je zabrinulo i talijansku vladu. Autor ne kaže kako je na taj manevar odgovorila propaganda Antante niti spominje međusavezničku konferenciju o miru, održanu u siječnju 1917, koja se izjasnila za oslobođenje »Talijana, Slavena, Rumunja i Čehoslovaka«, dakle za politiku rušenja Austro-Ugarske, ali da je to bilo neiskreno jer su se tada već počeli uspostavljati tajni kontakti s carem Karlom radi separatnog mira s Austro-Ugarskom. U svakom slučaju, talijanska vlada je bila zabrinuta i učinila je velik korak dalje u organizaciji propagande: imenovala je ministra bez portfelja V. Scialoju ministrom za propagandu kako u zemlji tako i u inozemstvu. To je značilo da će vanjska propaganda biti izvan kontrole ministarstva vanjskih poslova, Sonnino se tome usprotivio i pravio teškoće Scialoju koji je bez dovoljnih sredstava i bez iskustva, morao doživjeti neuspjeh. Misije koje je slao u Rusiju (misija prvaka društva »Dante Alighieri«, misija princa Borghesea) nisu uspjele izmijeniti gledište nove ruske vlade kneza Ljvova u jugoslavenskom pitanju niti popraviti raspoloženje prema Italiji. Niti propaganda u Francuskoj koju su vodila talijanska društva u Parizu, a niti misija književnika Borgesea nisu oslabile utjecaj jugoslavenske propagande i uvjerenje da Italija ide u ratu za ostvarenjem jednog imperijalističkog programa.

Intervencija SAD u ratu i revolucija u Rusiji, pa Krfska deklaracija srpske vlade i Jugoslavenskog odbora, upozoravale su na opasnosti koje prijete Londonskom ugovoru, a položaj Italije u redovima Saveznika bio je ionako slab, što autora navodi da govori i o »italofobiji« Francuza i Engleza — što je, možda, ipak pretjerano. Ali direktor milanskog dnevnika »Il Corriere della Sera« L. Albertini, dobro informiran od dopisnika lista u savezničkim zemljama, shvatio je da se položaj Italije ne može popraviti ako ona ne povede novi kurs u svojoj vanjskoj politici i propagandi. Autor iznosi akciju Albertinija na usvajanju »politike narodnosti« i njegovu evoluciju prema politici sporazuma s Jugoslavenima, ističući kako Albertini nije prihvaćao program Slaveminija o »jadranskom kompromisu«, ali se ipak našao s njime na istoj liniji u zahtjevu da se izmijeni stav prema jugoslavenskom ujedinjenju, ako se ne želi Austro-Ugarska očuvati. U knjizi se obrađuje i misija G. A. Borgesea i G. Paternoa u Švicarskoj u srpnju 1917, te analiziraju njihovi prijedlozi u prilog sporazuma na temelju talijanskog priznanja prava jugoslavenskih naroda na ujedinjenje i odricanje od Dalmacije i jugoslavenskog priznanja prava Italije na Istru, što je već iscrpno obrađeno u našoj historiografiji. Međutim, autor govori i o misiji Gallenge Stuarta u Velikoj Britaniji, u kolovozu 1917. koja je manje osvjetljena. Gallenga nije smatrao, kao što to nisu ni Albertini ni Borgese, da je glavni cilj Italije u ratu aneksija teritorija koji su joj bili obećani Londonskim ugovorom već je gledao šire na ratne ciljeve i, nakon razgovora koje je vodio u Londonu u »Serbian Society« i sa Supilom a, kao što misli autor, »vjerojatno« i s Pašićem, došao do uvjerenja da je potrebno suzbijati tendencije prisutne u britanskim krugovima kako bi se Austro-Ugarska sačuvala i da bi se u tu svrhu trebalo približiti Jugoslavenima radi zajedničke akcije. Smatrao je, štoviše, da bi se jugoslavenski pokret mogao pomiriti s talijanskim težnjama u Dalmaciji.

Autor objašnjava kako je poraz kod Kobarida utjecao na raspoloženje u Italiji i kako su službeni krugovi tek tada postali svjesni važnosti psihološkog faktora u vođenju rata. Nova vlada V. E. Orlanda, koja je u listopadu zamijenila vladu Bossellija, osnovala je Podsekretarijat za propagandu u inozemstvu, na čelo kojega je došao Gallenga Stuart. Autor kaže da je Gallenga po svojim shvaćanjima bio negdje između nacionalista i liberala A. Salandre i da je Orlando, uvjerivši se

da je nakon Kobarida apsurdno misliti da Italija može sama voditi »svoj rat«, prihvaćao Gallengine prijedloge o potrebi promjene kursa talijanske vanjske politike i usvajanja »politike narodnosti« kao i sporazuma s Jugoslavenima, ali da nije nikad pomišljao na to da bi takav sporazum mogao dovesti u pitanje Londonski ugovor. Orlando je, naime, shvaćao »politiku narodnosti« samo kao »ratni manevar« i »propagandno oružje«.

Pod vodstvom Gallenge talijanska propaganda u inozemstvu se reorganizirala i intenzificirala, ali unatoč tome što se znatno poboljšala i izmijenila, nije bila efikasna, po mišljenju autora najviše zbog »svoga kvaliteta«. U mnogim zemljama nije se držala Galleng.nih direktiva i slijedila je i dalje Sonninovu liniju. Naročito u Sjedinjenim Državama, gdje je šira javnost simpatizirala s Jugoslavenima, pa je Wilson »između koristi od podrške Italiji i primjene načela narodnosti izabrao potonje i ukrotio se u odnosima s Italijom«. U kolovozu 1918. bio je u Americi poslat G. Bevione da popravi situaciju, ali je već bilo prekasno.

U knjizi se prikazuje kako je postignut sporazum s Jugoslavenskim odborom i govori najprije o razgovorima što su se vodili u Londonu u prosincu 1917. između A. Trumbića i talijanskog vojnog izaslanika gen. A. Mole. Budući da je razgovorima prisustvovao i šef talijanskog ureda za propagandu puk. De Filippi, autor ističe da je to bila prva manifestacija novog kursa talijanske propagande koji će uskoro prihvatiti i sam predsjednik vlade Orlando. Autor spominje i razgovore koje je Orlando vodio u Londonu u siječnju 1918, između ostalih i s Trumbićem, Steedom i londonskim dopisnikom »Corriere della Sera« G. Emanuelom, kome je otvoreno rekao da treba iskoristiti sve elemente koji mogu pomoći Italiji kao što je to činio Cavour, ali da nikako neće pristati na odricanje od Londonskog ugovora.

Autor spominje kako su Francuzi nerado gledali na promjenu kursa u talijanskoj politici jer su htjeli sačuvati vodstvo u pokretu potlačenih naroda Austro-Ugarske. Gallenga je zbog toga nastojao kod predstavnika odbora tih naroda u Parizu da se akcija Saveznika u pomaganju njihove borbe uskladi i da se budući kongres potlačenih naroda održi u Rimu, a ne u Parizu, kao što se već planiralo. Orlando je pomogao tu akciju. Glavna zapreka zajedničkom nastupu potlačenih naroda bili su loši odnosi između Italije i Jugoslavena. No, doskora je došlo i do pregovora između Jugoslavenskog odbora i talijanskog Odbora za sporazum s potlačenim narodima Austro-Ugarske koji su, poslije mučnih pregovora u Londonu u kojima su s talijanske strane sudjelovali predsjednik talijanskog odbora A. Torre i G. Borgese, završili u ožujku 1918. poznatim sporazumom Trumbić-Torre, a zatim je u travnju bio u Rimu održan Kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske.

Autor smatra da je sporazumom Trumbić-Torre najviše dobila Italija, da su se Jugoslaveni trebali zadovoljiti »isticanjem načela koja će se doskora pokazati onim što su bila: praznim afirmacijama bez praktičnih posljedica«. U tome pretjeruje, jer su se u sporazumu utvrdila načela koja stavljaju u pitanje Londonski ugovor i istaknuto je i to da je u interesu talijanskog naroda da se Južni Slaveni ujedine. To je svakako značilo u to vrijeme određeni korak naprijed za Jugoslavenski odbor, koji je pri tom dobio na važnosti, pogotovu kada je na Rimskom kongresu potlačenih naroda Austro-Ugarske sporazum Trumbić-Torre bio prihvaćen i kada su bile izglasane rezolucije u prilog priznanja potlačenih naroda Austro-Ugarske kao saveznika a njihovih odbora u inozemstvu kao njihovih predstavnika. Autor kaže da su Orlando i Albertini postigli na tom kongresu ono što su htjeli, naime propagandni uspjeh koji će dati Italiji veći prestiž, što je za nju bilo tada veoma važno. Ipak, autor mora kasnije konstatirati da Rimski kongres, iako je bio veliki propagandni uspjeh za Italiju, »nije kod međunarodne javnosti uspio akreditirati jednu drugu sliku Italije«. Pomogao je, međutim, akciju na mo-

ralnoj dezagregaciji Habsburške monarhije, zahvaljujući naročito vještoj organizaciji propagande kod neprijatelja na fronti, koja se povelala nakon Rimskog kongresa. A u tome su našli svoj velik interes i potlačeni narodi Austro-Ugarske.

Autor daje neke nove podatke o držanju Sonnina prema Rimskom kongresu koji samo potvrđuju dosadašnje poznavanje njegova stava. Sonnino se, naime, protivio novoj propagandi koja se nakon Kongresa vodila mimo njegova ministarstva u duhu »politike narodnosti«. Smatrao ju je opasnom za očuvanje integriteta Londonskog ugovora i zato je pomagao propagandu iredentista i nacionalista, tako da su odnosi između Podsekretarijata za propagandu i ministarstva vanjskih poslova bili zaoštreni. Orlando je dopuštao i jednu i drugu propagandu i dugo se nije odlučivao da sukob riješi, tako da je svojim držanjem opravdavao tumačenje u inozemstvu i Italiji kako vodi dvoličnu politiku.

No, dva su događaja utjecala da se ipak odluči.

Na međusavezničkoj konferenciji za propagandu, koja se održala u Londonu sredinom kolovoza 1918, britanska je delegacija uporno nastojala da se prihvati rezolucija u kojoj bi se, između ostalog, predviđalo i odricanje od Londonskog ugovora, što je Borgese uspio izbjeći i čak postići da se prizna pravo Italije na »Trento, Trst i ostale krajeve talijanskog karaktera«, ali je Orlando bio upozoren na britanske namjere pa kad je britanski organ za propagandu (Northcliffov ured) u memorandumu što ga je izradio nakon te konferencije predložio »reviziju granica Italije što je moguće više u skladu s načelom narodnosti«, i sam je Gallenga ustao protiv toga a Orlando je uvidio da treba što prije precizirati stav talijanske vlade.

Međutim, na to se odlučio tek nakon neuspjeha kampanje koju su protiv Sonnina povelali »Corriere della Sera« i ostali organi demokratskih intervencionista. Sonnino je izišao ojačan iz polemike koja se razvila između dviju struja i zahtijevao da se propaganda u inozemstvu stavi pod direktnu nadležnost njegova ministarstva. Na pritisak Bissolatija, talijanska je vlada, doduše, na svojoj sjednici od 7. i 8. rujna izglasala izjavu kako težnje Južnih Slavena za ujedinjenjem odgo-varaju politici Saveznika, ali ta je izjava ostala bez praktičkih posljedica jer je Sonnino zadržao svoj negativan stav prema jugoslavenskom ujedinjenju a Orlando je odlučio da popusti zahtjevu Sonnina da se vođenje propagande u inozemstvu stavi pod njegovu kontrolu. Orlando je napustio kurs »politike narodnosti« i sporazuma s Jugoslavenima, objašnjavajući to njihovim pretjeranim zahtjevima koji su došli do izražaja na kongresu u Ljubljani u kolovozu 1918. Propagandni aparat se reorganizirao u antijugoslavenskom duhu, Gallenga se priklonio novoj liniji, a Borgese je predao ostavku. Budući da je Orlando prihvatio gledište Sonnina, nije više bilo potrebe da postoji poseban Podsekretarijat za propagandu, ali je on i dalje vodio propagandu s drugim ljudima i u drugom duhu, sve dok nije u prosincu 1918. potpao pod nadležnost ministarstva vanjskih poslova.

Knjiga Luciana Tosija je dobro osvijetlila organizaciju i djelovanje talijanske propagande u inozemstvu. U njoj ima mnogo novih podataka koji mogu biti korisni za bolje razumijevanje prilika u kojima je Jugoslavenski odbor djelovao kao i ocjenu važne uloge koju je propaganda Odbora imala u borbi za oslobođenje i ujedinjenje.

Dragovan Šepić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB